

EKSTRAKCJA

Wiadomości ogólne.

Metoda rozdzielania mieszanin ciekłych lub stałych za pomocą ciekłego rozpuszczalnika, polegająca na poddaniu mieszaniny działaniu odpowiedniego rozpuszczalnika w celu wydzielenia z niej w postaci roztworu składnika, który w tym rozpuszczalniku łatwiej się rozpuszcza od innych. Ekstrahowaniu poddaje się ciała stałe i ciekłe. Terminy związane z procesem ekstrakcji: Surowiec – mieszanina poddana ekstrakcji

Ekstrakt – ciało ekstrahowane

Ekstrahent – rozpuszczalnik, substancja ekstrahująca

Rafinat – ciało lub ciecz wyczerpana, pozostałość po ekstrakcji

Ługowanie - ekstrakcja ciał stałych za pomocą wody

W czasie ekstrakcji następuje wymiana mas między surowcem, a rozpuszczalnikiem pod wpływem równicy stężeń w drodze dyfuzji (ze środowiska o większym stężeniu, do środowiska o mniejszym stężeniu) zgodnie z prawem dyfuzji.

Ekstrakcja cieczy cieczą jest możliwa, ponieważ substancja wymywana rozdziela się między obie fazy w określonym stosunku, opisywanym przez prawo Nernsta: $C_A/C_B = K = \text{constans}$ Stosunek stężeń C substancji rozpuszczonej w dwóch nie miesających się ze sobą i znajdujących się w stanie równowagi ciekłych fazach jest w określonej temperaturze wielkością stałą. Współczynnik podziału K może być mniejszy lub większy od jedności. W pierwszym przypadku substancja jest gorzej rozpuszczalna w rozpuszczalniku „A” niż w „B”. W drugim przypadku jest odwrotnie. Im mniejszy jest współczynnik podziału K, tym lepsza jest wydajność ekstrakcji w procesie wyodrębniania substancji z roztworu „A” za pomocą rozpuszczalnika „B”.

Dla wartości $K \gg 1$ wystarczającą jest jednostopniowa ekstrakcja, wielostopniową ekstrakcję należy stosować, jeśli wartość K jest znacznie mniejsza, gdy K jest równe jedności – rozdzielenie jest niemożliwe.

Pamiętać należy o tym, że lepsze rezultaty uzyskuje się przy kilkakrotnej ekstrakcji małymi porcjami niż całą objętością rozpuszczalnika. Dla właściwego przebiegu i wyniku ekstrakcji ważny jest trafny wybór rozpuszczalnika. W przypadku ekstrakcji roztworu lub zawiesiny wodnej rozpuszczalnik organiczny powinien spełniać następujące warunki:

- a. nie może mieszać się z wodą,
  - b. powinien lepiej rozpuszczać substancję ekstrahowaną niż woda, c. nie powinien wykazywać tendencji do tworzenia emulsji z roztworem lub zawiesiną wodną.
- Do najczęściej stosowanych rozpuszczalników należą eter dietylowy, benzen, chloroform, chlorek metylenu, tetrachlorek węgla, octan etylu.

Rodzaje ekstrakcji

Ekstrakcję możemy podzielić ze względu:

-na sposób prowadzenia procesu : periodyczna i ciągła

-na rodzaj układu ekstrakcyjnego:

ciecz-ciecz;

ciało stałe-ciecz

Ekstrakcja periodyczna (nieciągła)

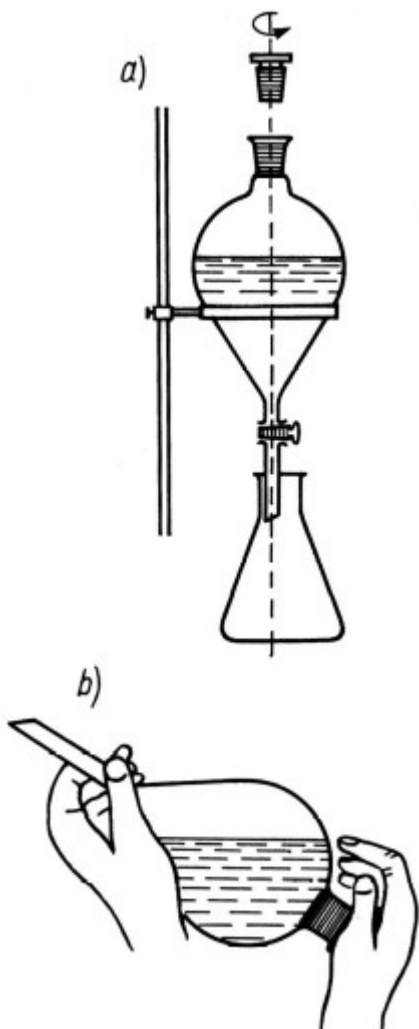
Ekstrakcja periodyczna polega na rozdzieleniu substancji pomiędzy dwa nie mieszające się rozpuszczalniki, przez wytrząsanie obu warstw ciekłych, aż do osiągnięcia stanu równowagi pomiędzy stężeniami rozdzielanej substancji w obu rozpuszczalnikach. Ekstrakcję periodyczną przeprowadza się w grubościennych rozdzielaczach cylindrycznych

a)jednostopniowa-polega na jednorazowym zadaniu fazy ekstrahowanej rozpuszczalnikiem i oddzieleniu go od ekstrahowanej fazy,

b)wielostopniowa-polega na kilkakrotnym powtórzeniu procesu jednostopniowego.

Po osiągnięciu stanu zbliżonego do równowagi obie ciecze – ekstrakt i rafinat – są rozdzielane, np. z użyciem rozdzielaczy laboratoryjnych, wirówek lub przemysłowych separatorów. Ekstrakty rozdziela się na frakcje lub pojedyncze związki np. metodą destylacji, odzyskując rozpuszczalnik.

Ekstrakcja przy użyciu **rozdzielacza**

a - położenie rozdzielacza podczas spuszczenia dolnej warstwy,
b - położenie rozdzielacza podczas wstrząsania,

Warunki ekstrakcji, ułatwiające jej wykonanie:

- rozdzielacz powinien mieć szczelne zamknięcia, szlifów nie można smarować smarami, ponieważ rozpuszczają się w większości rozpuszczalników,
- rozdzielacze w kształcie gruszki ułatwiają rozdzielenie warstw,
- pojemność rozdzielacza powinna być dwukrotnie większa od objętości ekstrahowanej próbki,
- ilość rozpuszczalnika ekstrahującego nie powinna być zbyt mała, zwykle stosuje się ilość stanowiącą ok. $\frac{1}{3}$ objętości roztworu próbki,
- na początku ekstrakcji wytrząsanie należy przeprowadzać bardzo delikatnie, by nie doprowadzić do gwałtownego wzrostu ciśnienia i często otwierać kran dla wyrównania ciśnienia,
- po ustaleniu się ciśnienia w rozdzielaczu, wytrząsanie można wykonywać energicznie przez kilka minut,

- gdy rozpuszczalnik jest lżejszy od roztworu próbki, ekstrakt stanowi górną warstwę; w takim układzie, by uniknąć zanieczyszczenia ekstraktu roztworem próbki, dolną warstwę spuszcza się przez kran a ekstrakt (górną warstwa) wylewa się z rozdzielacza górnym otworem,
- najczęściej wykonuje się trzykrotną ekstrakcję, dla sprawdzenia czy substancja została wyekstrahowana, pobiera się małą objętość ostatniej porcji ekstraktu, odparowuje rozpuszczalnik i sprawdza ilość suchej pozostałości,
- ekstrahowanej próbki nie wylewa się dopóki nie zostanie wyizolowany czysty produkt (można wtedy naprawić ewentualne błędy).

Przykładem procesu ekstrakcji w układzie ciało stałe – ciecz jest proces parzenia kawy lub herbaty. Zawarte w kawie substancje smakowe dyfundują z ziarna (surowiec) do wody (ekstrahent). Analogicznie są otrzymywane leki galenowe (napary, odwary, wyciągi, nalewki). Różne tłuszcze roślinne, między innymi biopaliwa, są również produkowane z wykorzystaniem ekstrakcji. Ekstrakcję rozpuszczalnikami organicznymi stosuje się przede wszystkim do odzyskiwania oleju pozostającego w materiale po wytlączaniu (wytłoki).

Ekstrakcja ciągła

Technikę ekstrakcji ciągłej stosuje się w przypadku układów o małych współczynnikach ekstrakcji. Zastosowanie w tym przypadku ekstrakcji nieciągłej wymagałoby użycia dużych ilości rozpuszczalnika. Istotną wadą tego sposobu ekstrakcji jest bardzo duże zużycie ekstrahenta i odpowiednio małe średnie stężenie ekstraktu, stanowiącego mieszaninę cieczy ze stopniowo zmniejszającym się stężeniem substancji ekstrahowanej. Utrudnia to regenerację ekstrahenta i wydzielenie usuwanej z surówki ekstrakcyjnej substancji. Ekstrakcja typu ciecz-ciecz Warunkiem prawidłowego przebiegu ekstrakcji w układzie ciecz –ciecz jest występowanie dwóch faz, które po zakończeniu procesu można łatwo mechanicznie rozdzielić łatwo mechanicznie.

Ekstrakcja w układzie ciało stałe-ciecz. Przeprowadza się kiedy trzeba wyekstrahować z ciała stałego jego składnik rozpuszczalny w jakimś rozpuszczalniku. Ten typ ekstrakcji nazywa się ługowaniem.

Ekstrakcja typu ciało stałe-ciecz jest podstawowym procesem do wyodrębniania związków organicznych z surowców roślinnych. Polega ona na wybiórczym rozpuszczaniu substancji znajdującej się w stałej próbce. W takiej sytuacji przenoszenie substancji do roztworu zależy głównie od rozpuszczalności substancji w danym rozpuszczalniku. W większości przypadków ekstrakcja z ciał

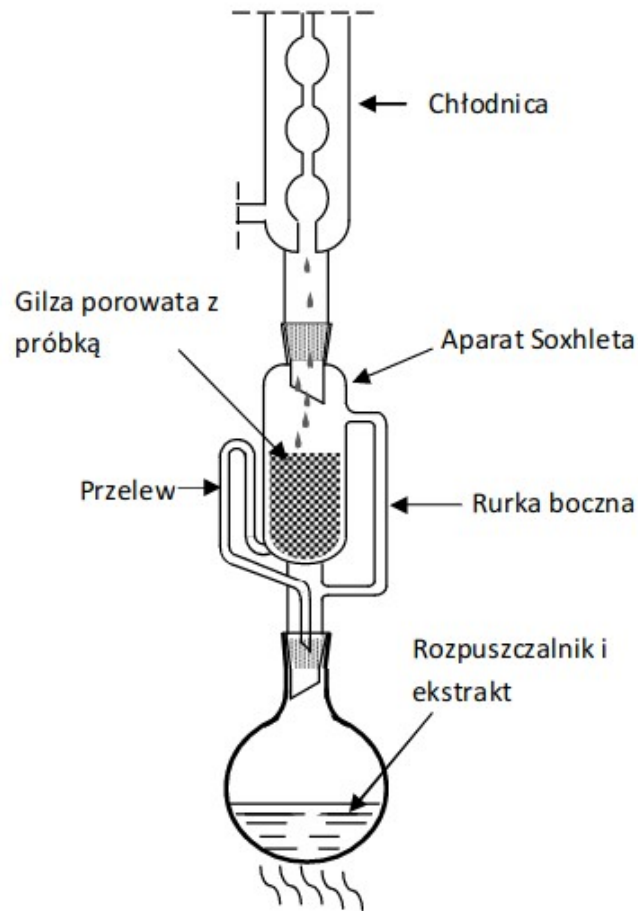
stałych jest operacją wymagającą znacznych ilości czasu, dlatego najbardziej korzystny jest ciągły sposób jej realizacji.

Klasyczną ekstrakcją ciągłą próbek stałych jest ekstrakcja za pomocą rozpuszczalnika w aparacie Soxhleta. Jest to jedna z najstarszych metod, zastosowana po raz pierwszy w 1879 roku przez Franza Rittera von Soxhleta, niemieckiego chemika. Początkowo aparat Soxhleta był stosowany do ekstrakcji tłuszczu z próbek stałych. Potem okazało się, że jest to uniwersalna metoda izolacji substancji średnio- i nielotnych oraz trwałych termicznie z wielu matryc stałych, jak gleby, osadów, pyłów, sorbentów stałych z zaadsorbowanymi związkami z matryc ciekłych i gazowych, żywności, pasz, materiału roślinnego i zwierzęcego, próbek biologicznych, farmaceutyków i in.

Ekstrakcja w aparacie Soxhleta jest połączeniem ekstrakcji i destylacji. Oba procesy odbywają się w obiegu zamkniętym, w wyniku których próbka jest ekstrahowana wielokrotnie, za każdym razem świeżą porcją rozpuszczalnika.

Ekstrakcja w aparacie Soxhleta jest zdecydowanie bardziej ekonomiczna niż klasyczna ekstrakcja przez wytrząsanie, bo zmniejsza zużycie rozpuszczalnika.

Schemat budowy aparatu Soxhleta

Główną część zestawu stanowi aparat Soxhleta, czyli pojemnik szklany na próbkę, zaopatrzony w rurkę przelewową (syfon) i rurkę boczną, umożliwiającą przepływ par rozpuszczalnika do chłodnicy. W pojemniku umieszcza się gilzę z twardej bibuły filtracyjnej lub wykonaną z innego, porowatego materiału, zawierającą ekstrahowaną próbkę. Aparat Soxhleta łączy się od dołu z kolbą okrągłodenną, zawierającą ekstrahujący rozpuszczalnik, a od góry z chłodnicą zwrotną. Połączenia aparatu z chłodnicą i kolbą są szlifowe i muszą być szczelne. Kolbę z rozpuszczalnikiem ogrzewa się, utrzymując łagodny stan wrzenia. Pary rozpuszczalnika przechodzą rurką boczną do chłodnicy, gdzie ulegają schłodzeniu i skropleniu. Kondensat z chłodnicy wpływa do gilzy z próbką i pojemnika szklanego, powoli je wypełniając. Gdy poziom rozpuszczalnika w pojemniku osiągnie wysokość rurki bocznej, ekstrakt przelewa się do kolby. Proces ten powtarza się automatycznie tak długo, jak długo ogrzewana jest kolba z rozpuszczalnikiem. Z kolby odparowuje tylko rozpuszczalnik i w czasie procesu stężenie ekstraktu w kolbie wzrasta. Kolbę należy ogrzewać łagodnie, by nie przegrzać ekstraktu.

Przykład – ekstrakcja w produkcji olejów roślinnych

Ekstrakcja odgrywa znaczną rolę w przemyśle otrzymywania olejów roślinnych wykorzystywanych jako tłuszcze jadalne, składniki kosmetyków, paliwa i inne. Bywa bardziej korzystnym procesem rozdzielenia składników materiału roślinnego od destylacji. Rafinowane oleje roślinne podczas przeróbki tracą wiele swoich wartości, w tym zapachowych i smakowych (w pełni zachowywanych w procesie tłoczenia na zimno).

Ekstrakcja jest stosowana przede wszystkim w procesach odzyskiwania tłuszczów z materiałów ubogich w tłuszcz (np. kości, kiełków kukurydzy i zbóż) lub z wytlóków (pozostałości po tłoczeniu). Proces jest prowadzony „na zimno” (przepłukiwania surowca ciekłym rozpuszczalnikiem) lub na gorąco (wprowadzanie pary rozpuszczalnika, kondensujących w warstwie surowca). Spośród licznych stosowanych rozpuszczalników można wymienić takie jak czterochlorek węgla (CCl_4), benzen, benzyna ekstrakcyjna i inne.

W Polsce i większości innych krajów Europy podstawowym surowcem oleistym jest rzepak. Olej rzepakowy przeznaczony na biopaliwa jest otrzymywany z ziaren rzepaku w procesach tłoczenia na gorąco i ekstrakcji z użyciem heksanu ($\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_3$). Ziarna, po mechanicznym oczyszczeniu, są wstępnie prażone i rozdrabniane, po czym kierowane do wężła wytłaczania. Z pras odbierany jest olej i wytloki. Olej pozostały w wytlókach jest odzyskiwany metodą ekstrakcji, np. z użyciem heksanu jako rozpuszczalnika. Wytloki przemieszczają się w ekstraktorze z góry w dół. na dolny poziom ekstraktora jest wprowadzany heksan, a na poziomy wyższe – tzw. miscella (rozwpuszczalnik-olej), o coraz większym stężeniu oleju.

Śruta opuszczająca ekstraktor jest odciskana (odzyskanie części rozpuszczalnika), a następnie ogrzewana parą wodną – pośrednio i bezpośrednio (odparowanie reszty rozpuszczalnika). Odzyskiwany z mieszaniny par heksan zawraca się do ekstraktora.

FILMY

<https://www.youtube.com/watch?v=5uIEqx07lBc>

<https://www.youtube.com/watch?v=ycH4HIokSoc>

<https://www.youtube.com/watch?v=DkVDakG0w7I>

<https://www.youtube.com/watch?v=OktEbDwiFgQ>

<https://www.youtube.com/watch?v=rw599xQPs3U>

<https://www.youtube.com/watch?v=qLTnVi81bWU>

Dla chętnych (na 6 na sprawdzianie)

Przyspieszona ekstrakcja za pomocą rozpuszczalnika

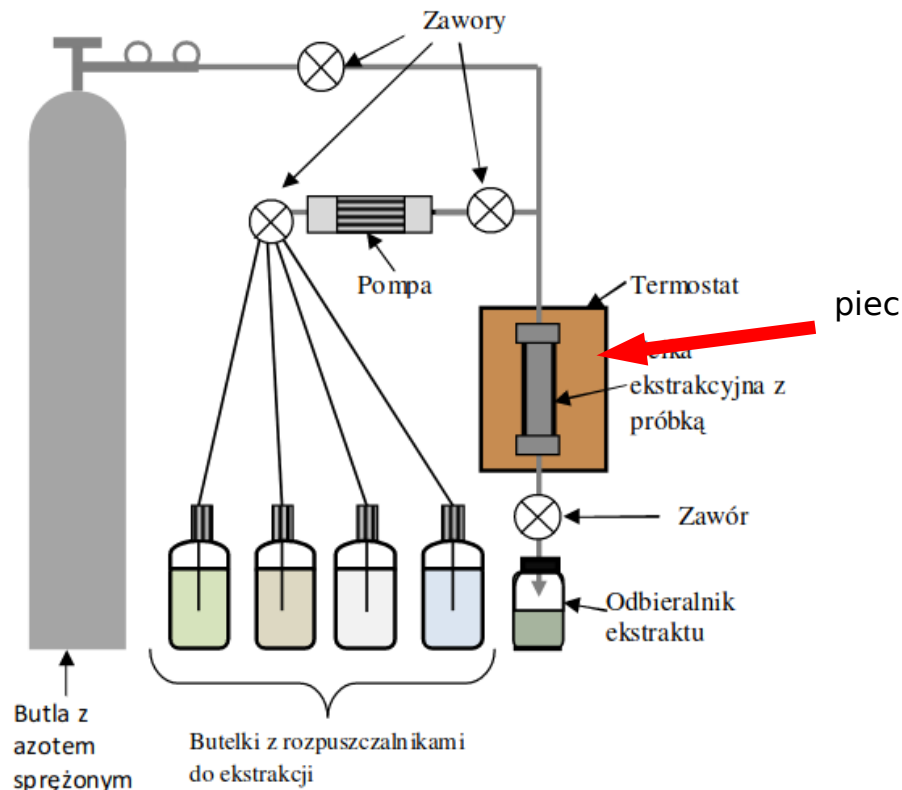
W przyspieszonej ekstrakcji za pomocą rozpuszczalnika (ang. *accelerated solvent extraction, ASE*) stosuje się konwencjonalne rozpuszczalniki, ekstrakcję przeprowadza w szczelnym, wytrzymałym naczyniu, zwanym celką ekstrakcyjną, a przyspieszenie ekstrakcji osiąga przez stosowanie wysokiej temperatury ($100\div 200^{\circ}\text{C}$), co w zamkniętym naczyniu powoduje wzrost ciśnienia nawet do 20 MPa.

Metoda przyspieszonej ekstrakcji za pomocą rozpuszczalnika stosowana jest do izolacji ilości śladowych analitów z próbek stałych i semistałych. Jest metodą szybką i gwarantującą dużą wydajność, powszechnie zalecaną dla analitów lub/i matryc trwałych temperaturowo.

Podgrzewanie cieczy w zamkniętym naczyniu powoduje wzrost ciśnienia i wzrost temperatury wrzenia, dlatego ekstrakcja może być przeprowadzana cieczą, mimo że jej temperatura znacznie przewyższa temperaturę wrzenia w warunkach normalnych.

Głównym powodem dużej wydajności techniką ASE jest temperatura, która powoduje zwiększenie rozpuszczalności substancji oraz zwiększenie kinetyki przenoszenia masy – szybszej desorpcji analitu z fazy stałej i szybszej dyfuzji do rozpuszczalnika. Wysoka temperatura zmniejsza lepkość rozpuszczalnika oraz napięcie powierzchniowe, co ułatwia penetrację rozpuszczalnika w głąb matrycy. Drugim powodem większej wydajności w wysokiej temperaturze jest zakłócanie stanu równowagi na powierzchni styku rozpuszczalnik – matryca, przez osłabienie oddziaływań rozpuszczalnika z matryca typu sił Van der Waalsa, wiązań wodorowych czy przyciągania dipoli. Daje to lepszy kontakt rozpuszczalnika z próbką, co konsekwencji skraca czas ekstrakcji i ilość rozpuszczalnika.

Zestaw do

przyspieszonej ekstrakcji próbek stałych za pomocą rozpuszczalników składa się on z termostатовanej komory (pieca), w której umieszcza się celkę z ekstrahowaną próbką, pompy dozującej rozpuszczalniki, odbieralnika ekstraktu i zbiornika obojętnego gazu sprężonego oraz szeregu zaworów, umożliwiających odpowiednie dozowanie. Celka wykonana jest najczęściej ze stali kwasoodpornej. Po umieszczeniu celki z próbką w termostacie, układ wypełnia się zimnym rozpuszczalnikiem i następnie włącza ogrzewanie komory termostatu. Ekstrakcję prowadzi się zwykle w zakresie temperatur $100 \div 200^{\circ}\text{C}$ w czasie $5 \div 10$ min. Ciśnienie w celce ekstrakcyjnej może wzrosnąć do ok. 20 MPa. Jeśli ekstrakcja jest jednostopniowa, analit wypłukuje się świeżą porcją rozpuszczalnika do naczynka na ekstrakt. Ruch rozpuszczalnika jest wymuszany ciśnieniem gazu z 114 butli (najczęściej azotu). Jeśli ekstrakcja ma być wielokrotna, ponownie napełnia się układ zimnym ekstrahentem, włącza ogrzewanie komory termostatu i powtarza cały cykl.